

Narcís Comadira

Al som de l'escalina

Lliçó inaugural de la Facultat de Lletres

2014-2015

Universitat de Girona

Al som de l'escalina

Narcís Comadira

Conferència pronunciada el dia 22 d'octubre de 2014
a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona

Aquest llibre és propietat de **Facultat de Lletres Universitat de Girona**

Revisió del text original: Tradusling
Edició: Deganat de la Facultat de Lletres de la UdG

Fotografia de l'autor: www.notesdeprensa.com
© de la fotografia del mural: Universitat de Girona
© del text: Narcís Comadira i Moragriega
© de l'edició: Universitat de Girona
© de l'edició: Documenta Universitaria

Disseny cobertes i interior: Documenta Universitaria

ISBN: 978-84-9984-297-4
Dipòsit Legal: GI 1352-2015

Girona, setembre de 2015

Aquest llibre és propietat de **Facultat de Lletres Universitat de Girona**

(Algunes consideracions sobre el mural de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, al cap de vint anys de la seva realització. S'hi parla de Modest Prats, de Dante, de Giotto i d'altres coses que tenen relació amb aquesta pintura).

He estat convidat a fer avui aquí allò que se'n sol dir «una lliçó inaugural». La lliçó, conferència, xerrada, com vulguem dir-ne, que inaugura el curs 2014-2015 d'aquesta Facultat de Lletres d'aquesta Universitat de Girona. Sempre he cregut que una ocasió com aquesta requeria una certa solemnitat, i els diré per què. Per raó de la seva virtualitat. En un curs que comença, tot és possible. És el moment de la sembra, i el pagès, quan sembra, espera una gran collita. És un moment inicial, un moment de grans esperances. Per això és un moment de grans alegries.

Quan em van convidar, de seguida vaig saber que no podia dir que no. Per una raó: perquè em sento lligat a aquesta Facultat des del seu inici. Espiritualment, per la meua amistat amb dues persones que van estar implicades directament en la seva fundació: Josep Maria Nadal, que va ser rector de la Universitat de Girona, i que encara és professor d'aquesta Facultat, i Modest Prats, que també va ser-ne professor. Amb ells vaig poder viure de prop una il·lusió que té alguna cosa a veure amb la d'un inici de curs. Llavors, la il·lusió era molt més gran, és clar: era l'inici d'una aventura carregada de futur i, per tant, d'innumerables ocasions d'alegria.

I ja que m'he referit a Modest Prats, no em puc estar ara, aquí, de retre-li un petit homenatge, en aquest acte al qual m'hauria agradat que hagués pogut assistir. El meu homenatge a l'amic amb qui vaig compartir tantes hores de xerrades i viatges, àpats i sobretauls. Puc dir que aquest projecte universitari va ser una de les alegries de la seva vida. I també, no ho sabia callar, ocasió de sofriment, sobretot al final, quan el projecte va anar perdent aquella vibració d'amistat creativa i la realitat es va anar convertint en una habitud acadèmica i institucional, amb totes les seves petites misèries. Potser no podia ser d'una altra manera. Ho va escriure Pasternak: «Allò que fou concebut d'una manera noble i elevada es va convertir en matèria tosca. Així Grècia es va convertir en Roma, la Il·lustració russa en la Revolució Russa...». Algunes coses d'aquestes va passar, i Modest Prats se'n va doldre profundament.

Jo no vaig tenir Modest Prats com a professor en aquesta Facultat, però sí, anys abans, al Seminari, aquí davant mateix. Guardo un record inesborrable d'aquelles seves classes. Suposo que les que va impartir aquí van ser també inoblidables. Que ell s'estimava aquesta Facultat i aquesta Universitat ho prova

el fet que, quan es va jubilar, va donar a la seva biblioteca tots els seus llibres, diguem-ne «profans» (els altres els va donar al Seminari). Recordo que em va demanar que li fes un ex-libris, per tal que els llibres que havien estat seus un lector els pogués reconèixer i no es perdés el seu amor pels llibres, per la llengua i per la literatura, al forat negre de l'oblit absolut.

I ara, com que ja començo a ser vellet, vull explicar una anècdota que potser no ve al cas d'una manera absoluta, però que jo crec que explica coses de l'amor de Modest Prats per aquesta Universitat i pel respecte amb què s'havien de tractar certes ocasions. Fa anys, Josep Maria Nadal, rector de la Universitat, amb l'aquiescència de Modest Prats (ho dic perquè va seguir de prop el projecte), va encarregar-me una altra lliçó inaugural. Es tractava de la inauguració de curs de l'així anomenat sistema universitari català. Hi assistiria el llavors president de la Generalitat, Jordi Pujol. La meva lliçó es va titular «Aprendre de lletra» i, entre altres coses, defensava que, en l'ensenyament, els diners invertits mai no ho eren a fons perdut. També hi parlava de la llengua i de la lectura ben feta.

És sabut que Modest Prats, en les coses del vestir, era més aviat distret, diguem-ho així. Però quan, en el curs d'un viatge a Itàlia que vam fer plegats abans d'aquesta inauguració de curs de què els parlo, jo, a Torí, vaig dir que em volia comprar una corbata per a aquell acte; ell, que en una altra ocasió o no n'hagués fet cas o ho hagués trobat una absoluta frivolitat, m'ho va celebrar. Era un acte solemne i calia una corbata solemne. I que fos italiana li va semblar del tot adient. Em va acompanyar a comprar-la. Acompanyar, fins a cert punt. Perquè només la Dolors i jo vam entrar a la botiga. Una botiga luxosa de Torí. Ell s'esperava a fora. Em vaig comprar aquesta corbata de tons blavissos, que porto avui altra vegada, perquè lligava amb els blaus dels cels de Giotto. I ja veuran perquè tot això acaba lligant amb aquesta meva lliçó d'avui.

També vaig estar vinculat des del principi a aquesta Facultat en un altre aspecte, el material —és una manera de dir-ho. Vaig col·laborar estretament en la restauració, rehabilitació i adaptació al seu nou ús del vell edifici del convent de Sant Domènec. Quan Joaquim Nadal, llavors alcalde de Girona i ara professor d'aquesta Facultat, va decidir que aquest noble i alhora rònc edifici, recentment recuperat per la ciutat, havia d'hostatjar aquesta Facultat de Lletres, segurament no sabia —ni ho sabia ningú— en quin esbarzerar arquitectònic i constructiu ens acabaríem posant. I dic «ens» perquè quan els

arquitectes Joan Tarrús, Jordi Bosch i Santi Vives van rebre l'encàrrec del projecte, em van incorporar al seu equip.

Innumerables van ser les hores passades discutint, dibuixant, somiant, consultant papers i arxius i decidint que, a part de satisfer els usos d'una facultat moderna, calia saber trobar el to de la restauració, salvar, d'alguna manera, l'esperit conventual d'aquelles estances que l'ocupació militar havia, en bona part, esbravat. Salvar-lo on encara existia i saber-lo retrobar allà on s'hagués pogut perdre del tot. Per sort, l'exèrcit espanyol era pobre i massa destrosses irreparables no les va poder fer.

Recordo encara la primera visita feta a l'edifici per l'equip d'arquitectes i col·laboradors. Encara estava ocupat pels militars. Era el dia de la Candelera del 1986 —si no m'equivoco— i els teulats i els patis estaven empolsinats de neu. Feia fred, i algunes fotografies ens mostren abrigats i enfredorits i amb trenta anys menys a la cara.

No faré ara la memòria de l'elaboració d'aquell projecte. No en seria pas capaç, ni aquest és el lloc ni el moment de fer-la. El que sí que recordo és la il·lusió que ens va acompanyar des del primer moment. I que una de les decisions que ara, a gairebé trenta anys de distància, s'ha revelat del tot encertada, va ser la dels materials escollits. Materials austers, deixats en el seu estat natural: totxo, fusta, ferro... I la cura posada en la unió de les noves formes amb les velles, de manera que es formés una unitat moderna, del tot respectuosa amb el passat.

En un viatge meu a Assís, gairebé amb el projecte arquitectònic acabat de construir —el viatge va ser per veure els *giotto* de la basílica franciscana—, la visió del convent de la ciutat italiana em va corroborar l'encert del nostre projecte. I que jo no estava del tot equivocat volent una inspiració giottesca per al mural que feia poc que m'havien encarregat. Les galeries d'arcs del convent franciscà s'assemblaven prodigiosament amb les nostres i les pintures de Giotto de l'interior de la basílica d'Assís, aquells tons rosats de terra cuita, els grocs pàl·lids de fusta clara, els blaus dels celatges, eren parents dels colors dels nostres totxos, dels nostres revestiments, de l'estuc de la façana i dels paviments.

La imatge de la basílica d'Assís, de la seva façana, del seu frontó triangular, ens va indicar també que el frontó escapçat de l'església de Sant Domènec

havia de tornar a lluir la seva agudesa original, aquella que apareixia en un vell alçat dels militars, fet quan van ocupar l'edifici. Imatge que fins fa molt poc no s'ha pogut recuperar.

I perdonin totes aquestes divagacions prèvies —però no pas gratuïtes. No m'he pas oblidat que sóc aquí per impartir una lliçó inaugural. I com que sóc amant de les formes, ara passo a fer la lliçó. Serà una lliçó breu. I versarà, tal com se'm va demanar, sobre el mural que vaig pintar fa una mica més de vint anys, exactament vint-i-un, a l'escala del vestíbul d'aquesta Facultat.

Aquesta lliçó, *lectio brevis*, porta per títol «Al som de l'escalina». Per què, es preguntarà algú, un títol en provençal que procedeix d'un poema escrit per un toscà? Cada cosa al seu temps. «Al som de l'escalina» vol dir «a dalt de l'escala». I el meu mural és a dalt de l'escala. Si bé no a dalt de tot, sí a dalt del primer tram, abans de la seva bifurcació. Però això no deixaria de ser una facècia, si no fos perquè «al som de l'escalina» és el segon hemistiqui d'un vers de Dante, del *Purgatori*, cant XXVI, el vers final del qual està escrit com a llegenda sota mateix del mural.

Dante, com és sabut, va fer moltes citacions en llatí dins del seu gran poema, però només va escriure-hi un petit fragment en provençal, l'única vegada que, en tota la *Divina Comèdia*, va usar una altra llengua vulgar que no fos el toscà. Dante posa aquests versos en provençal en boca d'un poeta que es troba al Purgatori, Arnaut Daniel, aquell del qual un altre poeta que Dante es troba abans, Guido Guinizelli, diu que és «miglior fabbro del parlar materno». Això de «miglior fabbro» va fer fortuna, molts anys més tard, quan el gran poeta angloamericà T. S. Eliot va dedicar el seu poema «La terra gastada» a Ezra Pound. A la dedicatòria hi deia: «To Ezra Pound, il miglior fabbro».

La cultura és això, aquest diàleg a través dels segles, amb totes les implicacions que aquest diàleg té. Jo, aquí, citant Eliot que cità Dante quan va posar en boca de Guido Guinizelli que Arnaut Daniel era el millor artesà del parlar matern, estic fent cultura. Aquests ponts d'un temps a un altre, d'una llengua a una altra, són cultura. Això hauria de ser una universitat i una facultat de Lletres encara més. Una gran constructora d'aquests ponts. Amb una dedicació intensiva a l'estudi de totes les ramificacions d'aquestes citacions i dels seus significats col·laterals.

Arnaut Daniel és al Purgatori, al cercle dels luxuriosos, i hi purga els seus

pecats. Quan Dante el troba, li diu:

*Jeu sui Arnaut Daniel, que plor e vau cantant;
consirós vei la passada folor,
e vei jausen lo joi qu'esper, denan.
Ara vos prec, per aquela valor
que vos guida al som de l'escalina,
sovenha vos a temps de ma dolor!*

(Jo sóc Arnau, que ploro i vaig cantant;
consirós veig la passada follia
i veig, content, la joia de demà.
Ara, us ho prec, per aquella virtut
que us fa pujar fins al cim de l'escala,
que us recordeu a temps del meu dolor).

I, després d'això, acaba el cant XXVI, ara altra vegada en toscà:

Poi s'ascese nel foco che li affina.

(Després es va amagar dins del foc que els afina).
[Traducció de Josep M. de Sagarra]

Si alguna vegada s'han entretingut a llegir la frase que vaig pintar sota el mural, aquest vers final del cant XXVI del *Purgatori* els sonarà d'alguna cosa. I els explicarà que aquest foc de què s'hi parla no és altre que el foc del *Purgatori*, foc que, segons Dante, és el foc que afina el metall preciós que és Arnaut Daniel, el *miglior fabbro*.

El mateix Dante, al cant XI, també del *Purgatori*, escriu:

*Credette Cimabue nella pintura
tener lo campo, e ora ha Giotto il grido,
sì che la fama di colui oscura.*

(Es creia Cimabue en la pintura
ser el capità, i Giotto se n'enriu,
tant, que d'aquell s'ha fet la fama obscura).
[Traducció de Josep M. de Sagarra]

Dante ens indica les seves preferències pel que fa a la pintura. Ens parla de Giotto i el contraposa a Cimabue. Evidentment, això no ho fa pas gratuïtament. Tot seguit, escriu:

*Così ha tolto l'uno a l'altro Guido
la gloria della lingua; e forse è nato
chi l'uno e l'altro caccerà del nido.*

(I també a Guiu ha pres un altre Guiu
la glòria de la llengua, i potser és nat
aquell que als dos ha de llançar del niu).
[Traducció de Josep M. de Sagarra]

Després de la fama de Giotto, Dante no en proposa cap altra, en canvi, pel que fa a la poesia, el seu territori, diu que així com Giotto va obscurir la fama de Cimabue, Guido Cavalcanti va fer-ho amb la de Guido Guinizelli, prenent-li la glòria de la llengua. I aquí sí que s'atreveix a predir una fama futura que es menjarà la dels dos poetes citats: la seva pròpia. Potser és nat aquell que als dos ha de llançar del niu. Orgull de Dante que potser li mereixeria purgar-lo al Purgatori. Orgull intel·lectual present en molts filòsofs i teòlegs i escriptors.

Tot això ho vaig tenir al cap quan vaig plantejar-me l'execució del meu mural. Però la pintura no era a Itàlia, sinó a Catalunya; no era a Florència, sinó a Girona. Ja he dit com l'ombra de Giotto va ser present en el projecte arquitectònic; ara, jo volia que al mural hi hagués, a més, l'ombra de Dante. Calia fer una pintura amb aquestes dues ombres italianes augustes, però lligada a Girona i al convent on s'havia d'executar. Llavors em va venir al cap la història de Dalmau Moner, sant Dalmau Moner. Nascut a Santa Coloma de Farners, va ser frare dominic en aquest convent, teòleg i professor també aquí. Però no sé si en algun moment va tenir alguna llambregada d'aquell orgull intel·lectual dantesc, però el cas és que va voler purgar alguna cosa abans de morir. Va renunciar a l'ensenyament i a la vida intel·lectual i es va retirar a fer penitència en una cova prop del convent. Aquesta penitència l'havia d'afinar com si del foc del Purgatori es tractés, i per això em va semblar del tot pertinent, en el meu mural, glosar d'alguna manera la presència d'aquesta ascesi de Dalmau Moner i exaltar-la, una mica com a model per als estudiants i professors d'aquesta Facultat. Per fi tenia un tema que em permetia lligar Dante, Giotto i Dalmau Moner, tots tres més o menys contemporanis.

Una muntanya giottesca, un vers al·lusiú de Dante i una representació d'una cova amb una piràmide al davant, la piràmide com a símbol de la perfecció, roca viva feta forma pura. I, en el fons, a més, totes aquestes referències ocultes que els he exposat, amagades, però donant sentit al conjunt. Quan vaig haver triat el vers de Dante, se'm va plantejar si seria convenient posar, en un parèntesi, d'on procedia aquell vers. Però ho vaig desestimar. Vaig pensar que

en una facultat de Lletres, els lectors d'aquell vers haurien de sospitar, com a mínim, de qui era i d'on podia procedir, i farien un saludable exercici localitzant-lo. No sé si algú ho va fer.

El mural ha fet vint anys —de fet, vint-i-un. El viatge a Itàlia, a Assís i a Florència, per veure pintures de Giotto, va ser el juliol del 1993, quan ja havia fet tot d'esbossos del mural, en blanc i negre i en color, petits i més grans. I vaig començar a pintar-lo, in situ, al començament del mes d'agost d'aquell mateix any. En Josep Capdeferro, constructor de l'obra, em va muntar una bastida plana, una mena de plataforma a l'alçada del mural, per tal que pogués treballar amb tota comoditat. M'hauria agradat fer-lo al fresc, però no era possible, perquè el mur sobre el qual havia d'anar era de fusta. Així, vaig fer servir pintura acrílica sobre tela de lli, natural, encolada en aquell mur. L'ampliació de l'esbós final escollit la vaig fer amb el sistema tradicional de la quadrícula i amb carbonet. I, si volen una anècdota, els diré que, un dia, baixant de la bastida em vaig revinclar el turmell dret. Cosa que em va tenir una setmana sense pintar. Però tot va acabar bé, gràcies a la cura de l'enyorat doctor Jordi Mitjà, que em va infiltrar cortisona, com un futbolista qualsevol. Com a agraïment, li vaig regalar un dels esbossos en color de la pintura. Molts d'altres els vaig anar regalant a amics relacionats amb la Universitat. Suposo que els conserven. Jo en guardo un parell o tres.

Després d'aquestes minúcies, que segur que hauran complagut als positivistes, voldria tornar a pujar una mica, i si bé no pas fins «al som de l'escalina» a què es referia Arnaut Daniel que pujava Dante, és a dir al Paradís, sí almenys fins al replà de la nostra dignitat humana. Aquesta dignitat es fonamenta en la raó i la raó té el seu principal instrument en la llengua, tant és així que jo crec que no pot haver-hi pensament sense llengua i que allò que no es pot formular amb el llenguatge no s'ha pensat realment. Ja sé que és discutible, però és el que jo penso. Josep Carner va parlar de «la gran virtut de la llengua», una frase que a Modest Prats li agradava repetir. I acabem de veure com Dante ha parlat de «la glòria de la llengua», quan parla de dos poetes famosos.

I em sembla un bon acabament per aquesta *lectio brevis*, que espero que no els hagi cansat massa; aquesta memòria repetida de Modest Prats, lligada a Carner, el nostre *miglior fabbro*, i a Dante, ombra tutelar de totes les llengües vernacles del món.

Res més i moltes gràcies.

Aquest llibre és propietat de **Facultat de Lletres Universitat de Girona**

Narcís Comadira

(Girona, 1942)

Escriptor i pintor. Ha conreat sobretot la poesia. Ha publicat *La febre freda*, dins *Cinc poetes de Girona* (1965), i *Papers privats* (1969). El recull *La llibertat i el terror. Poesia 1970-1980* (1981) aplega *Amich de plor...* (1970), *El verd jardí* (1972), *Un passeig pels bulevards ardents* (1974), *Les ciutats* (1976), *Desdesig* (1976), *Terra natal* (1978) i *Àlbum de família* (1980). Posteriorment va publicar els reculls *Enigma* (1985, Premis de la Crítica Serra d'Or i de la Generalitat de Catalunya), *En quarantena* (1990, Lletra d'Or, Premi Ciutat de Barcelona i Premio de la Crítica 1991), l'antologia *Somnis i runa* (1992), *Usdefruit* (1995), *Lírica lleugera* (2000), *L'art de la fuga* (2002) i el volum *Formes de l'ombra* (2002) que reuneix tota la seva obra poètica publicada fins llavors. Posteriorment, ha publicat *Llast* (2007) i *Lent* (2012). És també autor dels llibres de prosa *Girona. Matèria i memòria* (1989), *Fórmules magistrals* (1997, segona edició 2011), *Sense escut* (1998), *L'ànima dels poetes* (2002), *Camins d'Itàlia* (2005), *Forma i prejudici* (2006), *Dies de França* (2008), *Les paraules alades* (2011) i *Marques de foc* (2012). Recentment, ha aparegut tota la seva poesia reunida en un volum: *Poesia 1966-2012* (2014).

Com a traductor de poesia és autor d'una extensa antologia de *Poesia italiana* (1985) i de *Poesia italiana contemporània* (1990), i, sobretot, ha traduït els *Cants*, de Giacomo Leopardi (2004, Premi Ciutat de Barcelona de Traducció), així com, en col·laboració amb Joan Ferrer, *Càntic dels Càntics de Salomó* (2013).

El 1991 s'inicià com a dramaturg amb *La vida perdurable* (1991, Premi de la Crítica Serra d'Or i de la Crítica teatral de Barcelona), obra a la qual havia precedit la peça curta *Neva* (1990), després seguiren *L'hora dels adéus* (1995), *El dia dels morts. Un oratori per a Josep Pla* (1997), *Pinsans i caderneres* (text per a un espectacle de Xavier Albertí), *Al cel. Un oratori per a Jacint Verdaguer* (2009) i *L'Hort de les Oliveres* (2013; estrenada al TNC, amb direcció de Xavier Albertí, el 13 de maig de 2015). Per al teatre ha traduït De Filippo, Molière, Txèkhov, Pasolini, Pirandello, Vercors i Goldoni. La seva obra *La vida perdurable*, ha estat traduïda al francès i publicada per Éditions de l'Amandier (París 2005). Va ser representada a París, Théâtre du Lucernaire, amb el títol de *La Vie éternelle*, dirigida per François Joxe, el setembre de 2007. També, el mateix director la va portar al Festival d'Avinyó de 2008.

Com a pintor, ha donat a conèixer la seva obra en nombroses exposicions. És autor del mural *Poi s'ascose nel foco che li affina*, al vestíbul de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, i del tríptic *Elogi de la pedra de Girona* a l'escala de l'alcaldia de l'Ajuntament de la mateixa ciutat. La seva exposició *Comadira. Cinquanta anys de pintura. Una antologia*, ha tingut lloc al Museu de Montserrat i al Museu d'Art i a la Fundació Fita, de Girona, del juny de 2010 al gener de 2011. La seva última exposició *Obres amb arbres* ha tingut lloc a l'Espai Volart de la Fundació Vila Casas, de Barcelona, del 22 de gener al 26 d'abril de 2015.